

İPEK YOLU ULUSLARARASI HALK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Metin ARIKAN*

1-7 Temmuz 1993 yılında Kültür Bakanlığı tarafından Ankara'da düzenlenen İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumunda sunulan bildiriler 1995 yılında Kültür Bakanlığı tarafından bir kitap halinde yayınlanmıştır. .

Kitap "İçindekiler" kısmı "Sempozyum Programı", "Açış Konuşmaları", "Bildiriler" ve "Bildiri Sunanların Ad ve Adresleri" nin verildiği bölüm ile 532 sayfadır. Kitapta yerli ve yabancı 46 Bilimadamının bildirişi yayınlanmıştır.

Rahmi Ali'nin, "Batı Trakya'da Halk Edebiyatı" adlı bildirisinde, Batı Trakya-Türk Halk Edebiyatından bazı örnekler verilerek bu konuda bilgi sahibi olmamız amaçlanmıştır. Batı Trakya'da ün yapmış halk şairlerinin bulunmayışı, saz çalma ya da saz şairliği geleneğinin bulunmamasına bağlanmıştır. Çeşitli şairlere ait 9 dörtlük, 2 mani, 1 türkü örneği sunulmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin'in "Issık Göl (Kırgızistan) ve Çevresinde Tespit Edilen Efsanelerin Anadolu Efsaneleriyle Mukayesesi" adlı bildirisinde, 1992 yılında Kırgızistan ve Kazakistan'a yaptığı gezi sırasında derlediği değişik folklor malzemelerinin tanıtım ve tahliline çalışılmıştır. Bunlar arasında; Ağaca bez bağlama adeti, yer adlarıyla ilgili bir efsane (Kız Küyo), Hz.Hızır ile ilgili inanışlar, sudan çıkan at motifi (Toru Aygır) ve Issık Göl'ün teşekkülüyle ilgili 3 tane efsane vardır. Ayrıca bu toplanan efsanelerin Anadolu'daki efsanelerle karşılaştırılması yapılmıştır.

* E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Araştırma Görevlisi.

Yrd. Doç. Dr. Erman Artun'un, "Yaşayan Adana Karatepeli Fıkraları" adlı bildirisinde, 1993 yılında Adana'nın Kadirli ilçesinin Karatepe yöresinde toplanan 60 fıkra temel alınarak, bu fıkraların Türk fıkra anlatma geleneği içindeki yeri belirtilmeye çalışılmıştır. Fıkra türünün genel özellikleriyle birlikte, Karatepeli fıkralarının özellikleri (dil ve anlam, tipler, mekan ve zaman) verilerek; Bu fıkraların bir bölge halkıyla ilgili olarak söylenen fıkralar grubuna girdiği. Çukurova insanının toplumdaki aksaklıkları, garip tutum ve davranışları, alıklığa varan saflığı, dünya gelişiminden habersiz olanları alaya almak için bir "Karatepeli" fıkra tipi çizdiği bildirilmiştir.

Prof. Dr. Ensar Aslan'ın "Türk Ozan Geleneği İçerisinde Mehmet Ozani'nin Hayatı ve Sanatı" konulu bildirisinde, başlangıçtan itibaren Türk halk şiirinin tarihi gelişimi genel hatlarıyla verildikten sonra saz şairlerimizden Mehmet Kasım Ozani'nin sanat kişiliğini daha iyi anlamak amacıyla hayatında etken olan olaylar aktarılmış, toplumsal adaletsizliklerin ve kişisel haksızlıkların, geçim sıkıntısının şiirinde çokça işlendiği, Türk'ün hürriyet kahramanlığının ve bizzat yaşadığı olayların aşık olma yolunda ona güç ve heyecan verdiği bildirilmiştir.

Prof. Dr. Muhan Bali'nin, "Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Örneklerinin Komşu Ülkelerdeki Paralelleri" adlı bildirisinde, Türk Folklor ve Halk Edebiyatı ürünleri ile Ermeni ve Gürcülerin halk edebiyatı ürünlerindeki benzerliğin sebebi, R. M. Dorson'un "Günümüz Folklor Teorileri" ve "Kültürün Doğuş ve Yayılış Teorileri (Evolution ve Diffusion) ışığı altında incelenerek, hem Ermenilerin hem de Gürcülerin Türk kültüründen etkilendiği gerçeği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün "Bir Atasözümüzün Yedi yüzyıllık Tarihi" adlı bildirisinde, atasözleri gibi kısa ve değişmez görünen folklor örneklerinin bile zamanla değişen dinamik bir yapıya sahip olduğu ve değişen Türk toplumunun bir kelimeyi değiştirerek ona yeni bir mesajın sözcülüğünü yaptırıldığı bildirilmiştir. Sonuç olarak ta: Atasözünün kültür değişime bağlı olarak değişebileceği, değişmeyen ögenin biçim olduğu, birbiriyle çelişen veya karşıt olan değerleri yansıtabileceği ifade edilmiştir.

Nejat Birdoğan'ın "Anadolu Alevilerinin Sözlü Kültür Ürünlerinde Asya İzleri" adlı bildirisinde, Anadolu Alevilerinin diğer Aliyanlılardan ayrılma sebepleri olarak; islam öncesi kültürün derin izleriyle birlikte,

Türkmenlerin Anadolu'ya gelirken ve Anadolu'da karşılaştığı Öbür inançlardan etkilenişi gösterilmiş, Anadolu Alevilerinin kültür ürünlerinde Orta Asya'nın (özellikle Horasan ve komşu kentler) tüm canlılığı ile yaşamakta olduğu ifade edilmiş ve kültür ürünlerindeki Asya izleri örneklerle ortaya konmaya çalışılmış-ür.

Ali Abbas Çınar'ın "Türkiye ve Kazakistan Aşıklarının Atışma Gelenekleri" adlı bildirisinde, Aşık tarzı deyişlerden olan atışmanın genel özellikleri üzerinde durulduktan sonra, atışma geleneğinin Türkiye ve Kazakistan'daki özellikleri mukayeseli olarak incelenmiş ve birçok ögenin ortak olduğu sonucuna varılmıştır.

Maria Angelovna Durbaylov'un "Etnolojik Açıdan Gagavuz Baladları" adlı bildirisinde, çok eskiye dayanan mitolojik ve tarihi öğelerin Balad Türküleriyle çekildiğinden (söylenip, yaşatıldığından) bahis olunmakla birlikte, Gagavuzların diğer Türk kavimleriyle olan ilişkileri (etnik), ailevi ve ekonomik açıdan ilk defa açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla; Gagavuzların orta çağlardaki hayat realitelerini yansıtan metinlerdeki Türk mitolojisinin ve İslamın etkisi ortaya çıkarılmıştır. Balatların geçirdikleri evrimin, Oğuz Destanıyla ve Kültürlerle bağlantısı olduğu açıklanmıştır.

Mehmet Ali Ekrem'in, "Marko Polo Gözü ile Orta Asya (Türkistan) Türklerinin Gelenek ve Görenekleri" adlı bildirisinde, Marko Polo'nun İpek yolunu takip ederek Çin'e kadar yaptığı yolculuk sırasında Orta Asya Türklerinin gelenek ve görenekleriyle ilgili notlarından yararlanılarak o zamanki evlenme, yeni yılın kutlanması ve adaleti sağlamakla ilgili geleneklerimiz konusunda bilgiler verilmiştir.

Harid Fedafnin "Kıbrıs'ta Destan Söyleme Geleneği ve Aşık Kenzi Divanındaki Destanlar" adlı bildirisinde, Kıbrıs'ta destan söyleme geleneğinin, II Mahmut zamanından yüzyılımızın yarışma kadar geçirdiği dönem örneklerle anlatılmış, daha sonra Aşık Kenzi divanında yer alan destanlardan 10'u ana çizgileriyle tanıtılmış ve destanların metinleri verilmiştir.

Prof.Dr.Tuncer Gülensoy'un, "Moğolistan Kazaklarında Aşık Edebiyatı ve Atışma Örnekleri" adlı bildirisinde, Moğolistan'da yaşayan Kazakların edebiyatı, özellikle Aşık Edebiyatı üzerinde durulmuş, akın adı verilen saz şairlerinin özellikleriyle birlikte, akın atışmalarına ait bir örnek de verilmiştir. Ayrıca ün yapmış akıncılardan 24 tanesinin adı liste halinde bildirilmiştir.

Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın "Eski Yugoslavya Bölgelerinde Aşık Edebiyatı Yaratıcılığı" adlı bildirisinde Yugoslavya'da Türk hail edebiyatının ilk temellerinin atılışı anlatıldıktan sonra Anadolu'da ortaya çıkan hemen hemen tüm Türk halk edebiyatı türlerinin orada günümüze kadar korunabildiği anlatılmıştır. Sözlü halk edebiyatı yanında Aşık Edebiyatının da Eski Yugoslavya "daki gelişiminden bahsedilerek, aşıkların eserlerinden örnekler verilmiştir.

Feyzi Halıcı'nın "İpek Yolu Filminin Yurdumuzdaki Çekimi" adlı bildirisinde, İpek Yolu, filminin aralıklarla 2 yıl süren yurdumuzdaki çekimini ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Çekimin amaçları ve görüntüler esnasında izleyiciye sunulan metinlerin önemlileri de aktarılmıştır.

Prof. Dr. Hamdi Hasan'ın "Türk Halk Edebiyatında Eski Bir Motifin Makedonya Türklerinin Aşk Türkülerinde Başkalaşmış Örnekleri ve Yaygınlığı" adlı bildirisinde, Türk halk edebiyatında "fedakarlık" motifinin Deli Dumrul hikayesinden başlayarak değişip başkalaştığı, gücünün gittikçe zayıfladığı düşüncesine, Makedonya Türkleri arasında tespit edilen üç türkünün incelenmesi sonucunda varılmıştır. Bu motifin tarih boyunca çeşitli merhaleler geçirip zayıflaması destanı devirden realist devre doğru gidişe bağlanmıştır. Ayrıca, Makedon halk edebiyatında aynı motif işleyen türkü metinleri de örnek olarak verilmiştir.

Prof.Dr.Cevat Heyet'in "Dede Korkut Destanlarının Yaratıldığı Çağ ve Bölge Hakkında Birkaç Söz" adlı bildirisinde Dede Korkut Hikayelerinin yaratılış tarihi ve yerinin, yazıya geçiriliş zamanının tespitine çalışılmış, çeşitli eserler incelendikten sonra. Dede Korkut Hikayelerinin 12. yüzyılda. Batı Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da geçen hadiselerle son şeklinin ortaya çıktığı, dilinin Oğuz Türkçesi olduğu sonucuna varılmıştır.

Vladimir Podkopaev'in "Ukrayna Halk Kültürü" adlı bildirisinde, Ukrayna'nın o günkü genel durumu anlatıldıktan sonra, dünya medeni halklar ailesine entegre olunmasında, Ukrayna halk sanatının aracı olacağından söz edilmiş, Ukrayna halk kültürünün doğu kültürlerinin etkisiyle daha da zenginleştiği belirtilmiştir.

Mehmet Ali İlmiye'nin "Nogaylar'da Toy" adlı bildirisinde Nogayların tarih sahnesi içindeki durumları kısaca anlatıldıktan sonra Toy'un anlamı üzerinde durulmuştur. Toy sözünün, Nogay Türklerinde "düğün"

eğlencesi, ziyafet dahil, muhtelif münasebetlerle tertiplenen eğlenceler için kullanıldığı ifade edilmiş ve "toyların çeşitleri üzerinde durulmuştur. (At atama toy, tay-tay toy. diş mısır toş, tolga toy, nişan toy vb.)

Mahmut İslamoğlu'nun "Kıbrıs'ta Türk-İslam Yatırları ve Bunlara İlişkin Efsaneler" adlı bildirisinde Osmanlıdan önce İslamiyeti yaymak maksadıyla adaya sefer yapan Arapların yatırlarıyla, 1571'de Kıbrıs'ın fethi sırasında şehit düşen Türklerin yatırları tanıtılmış ve bunlar hakkında anlatılan efsanelerden de bahsedilmiştir.

Hayrettin İvgi'nin "Türkmen Şairi Mahtum Kulu Feragi ile İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar" adlı bildirisinde Mahtum Kulu'nun hayat hikayesi kısaca anlatıldıktan sonra onun sevilme sebebi olarak "yaşadığı devirden bugüne kadar ki ideal Türkmen tipinin 18. yüzyıldaki temsilcisi olması" gösterilmiştir. Mahtum Kulu hakkında Türkiye'de çıkan 3 kitap ve A.Vamberry'nin (aynı konulu) "Bir Sahte Derviş'in Asya-yu Vustada Seyahati" adlı kitabı tanıtılmıştır. Ayrıca Mahtum Kulu hakkında bilgi bulabileceğimiz kaynakların listesi de verilmiştir.

Doç. Dr. Metin Karadağ'ın "Kaz Dağları Yöresi Efsaneleri Üzerinde Bir- Araştırma" adlı bildirisinde. Kaz Dağları yöresinin geleneklerle içiçe yaşayan 6 efsanesine Paul Magnerella'nın "Efsanelerin İşlev Kuramı" ve Bilge Seyyidođlu'nun "Toplumsal Yapı İncelemesi Kuramı" uygulanmış ve sonuçlar karşılaştırmalı birer tablo ile gösterilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya'nın "Sivas Yöresi Aşıklarında Çıraklık Geleneği" adlı bildirisinde, Sivas yöresinde aşıkların çok oluşunun sebepleri açıklandıktan sonra, bu sebeplerden "Çıraklık" faktörü üzerinde durulmuş, Türk toplumunda çıraklık geleneğinin bulunduğu durumdan, hangi aşıkların, ne zaman, nasıl ve ne kadar çıraklık yaptıklarından bahsedilmiştir. Sivas'ta çırak yetiştirme geleneği özellikleri maddeler halinde bildirilmiştir.

M. Sabri Koz'un "Nasrettin Hoca. Bekri Mustafa ve İncili Çavuş Fıkralarıyla Bazı Tarihsel Fıkra Tipleri İhtiva Eden Bir Yazma "Letaif Mecmuası" adlı tanıtım bildirisinde önce Türkiye'de fıkraların incelenmesi ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan bahsedildikten sonra içinde 211 tane fıkra bulunan "Letaif adlı yazma eser tanıtılmıştır. Bu yazma eserde; 9 Nasrettin Hoca fıkrası, 1 Bekri Mustafa fıkrası, 4 İncili Çavuş fıkrası. 3 Telve Mustafa fıkrası ve çok sayıda değişik tiplere ait fıkranın

bulunduğu bildirilmiş ve bunlar hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca ekler bölümünde de fıkralardan örnekler verilmiştir. (21 adet)

Dr. Nedret Mahmut'un "İpek Yolu Türk Dünyası Türküleri" adlı bildirisinde, İpek Yolunun tarih sahnesi içindeki stratejik ve ekonomik Önemi belirtildikten sonra, İpek yolunun en doğusundan başlanarak, sırasıyla; Uygurların, Kırgızların, Kazakların, Özbeklerin, Türkmenlerin, Azerilerin, Nogay ve Karaçay Türklerinin Kazan ve Kırım Tatarlarının türküleri örneklerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Zeynelabâdin Makas'ın, "Azerbaycan'ın Nasrettin Hocası; Karağan Usup" adlı bildirisinde Türk dünyasındaki fıkraların derlenmesi ve fıkra tiplerinin tespit edilmesi gerektiği dile getirilmiş ve bu tiplerden Karağan Usup (Yusuf) tanıtılmaya çalışılmıştır. 33 tane Karağan Usup fıkrasını da orijinal şekliyle bildiride sunmuştur.

Prof. Dr. Malik Muradov'un "İpek Yolu Özbek Halk Bahşıları Sanatı" bildirisinde İpek Yolunun sadece ticaret yolu olmadığı, bu yolun insanların birbirlerini anlamalarını, tanımalarını sağlayan, medeniyetler, sanat, edebiyat ve tarih yolu olduğu bildirilmiş, aynı zamanda Türklerin maddi-manevi kültürlerini bütünleştirdiği ifade edilmiştir. İpek Yolu halk bahşı sanatı 5 kısma ayrılarak incelenmiş, bahşı sözünün etimolojisi üzerinde de durulmuş ve 17-19.yüzyıllar arasında açılan 10'dan fazla "destanlık halk poetik okulu" tanıtılmıştır. Ayrıca bahşılann repertuarının zenginliğinden de bahsedilerek buna 60'dan fazla "Güroğlu Destanı" örnek olarak gösterilmiştir. Bu destanların türleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu'nun "Azerbaycan'da Aşık Peri Meclisi" adlı bildirisinde, Türk aşıklık geleneği üzerinde durulduktan sonra, Azerbaycan'da 22 Eylül 1984 yılında "Aşıklar Birliği" bünyesinde oluşturulan "Aşık Peri Meclisi" tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de; Aşık Peri Meclisi nasıl oluştu?.. Neden Aşık Peri Meclisi?.. Neden Aşık Peri., gibi soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Aşık Peri Meclisine üye olan kadın aşıkların şiirlerinden Örnekler verilmiş ve Türkiye'de de bir kadın aşık örgütünün kurulması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Yrd. Doç. Dr. M. Öcal Oğuz'un "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Aşık Edebiyatının XVI.yüzyılına Dair"adlı bildirisinde aşık edebiyatının

XVI. yüzyıl Azerbaycan ve Türkiye sahasını çeşitli yönlerden (teşekkül tarihleri, nazını şekilleri, işledikleri konular, eserlerin kaydediliş biçimi, aşıkların biyografileri) mukayese edilmiş ve sonuç olarak ta; XVI. yüzyıl aşıklık geleneğini Anadolu ve Azeri şeklinde ayırmanın yanlış olacağı, bir bütün halinde incelenmesi gerektiği savunulmuştur. Ekler bölümünde de XVI. yüzyılda Azerbaycan ve Türkiye sahasında yaşadığı tespit edilen şairlerin kısa biyografileri verilmiştir.

Dr. Mehmet Önder'in "Köy Seyirlik Oyunlarının Kaynaklarına Doğru" adlı bildirisinde "Oyun" kavramı üzerinde durulduktan sonra seyirlik köy oyunlarının kaynağında insanoğlunun taklit duygusu ve taklit eyleminin aranması gerektiği bildirilmiş, dini inançların, ritmik hareketlerin rolü üzerinde durulmuştur. Ayrıca çeşitli oyunlar (lal, Bebek-Kukla Oyunları Saya, Milcan'la Mercan) hakkında bilgi verilmiştir.

Mevlüt Özhan'm "Türk Cumhuriyetlerinde Oynanan Çocuk Oyunları ve Tekerlemelerinin Türkiye'deki erle Karşılaştırılması" adlı bildirisinde Çocuk oyunları ve tekerlemelerin dünyanın her yerinde benzerlik göstermesinin sebepleri üzerinde durulmuş, Türk Cumhuriyetlerinin çocuklarının oynadığı oyunlar ve söyledikleri tekerlemeler karşılaştırılarak, benzeyen ve benzemeyen yönleri gösterilmiştir.

Doç. Dr. tsa Özkan'ın Türkmenistan'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar" adlı bildirisinde Orta Asya Türklerini İslama davet etmek maksadıyla İran-Türkmenistan yolu üzerinden IX. yüzyılda başlayan dini, siyasi, ticari faaliyetlerin ve İslami dönemdeki tasavvufi cereyanların Oğuzlar arasında bir "veli" kültürünün doğmasına sebep olduğu bildirilmiş ve bu kültürün en eski örneği olarak da Hoca Ahmet Yesevi'nin Şeyhi, Hoca Yusuf Hamadani'ye ait türbe ve zaviye gösterilmiştir. Bunun gibi 360'a yakın türbeden en önemlileri (Muhammed Ebu Hanife, Baba Dehkan. İbrahim Edhem, Mir Haydar... vb.) tanıtılmıştır.

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu "Anadolu ve Azerbaycan Sahası Bilmecelerinde Görülen Yapı Ortaklıkları Üzerine" adlı bildirisinde, bilmeceler üzerinde yapılan çalışmalardan ve bilmecelerin yapı özelliklerinden bahsedildikten sonra, Anadolu ve Azerbaycan Sahası Bilmecelerinde Görülen Yapı Ortaklıkları üzerinde durulmuştur.

Prof. Dr. Fikret Türkmen'in "Orta Asya ve Anadolu Arasındaki Kültürel İlişkiler ve Güneydeki Sözlü Kültür Yolu" adlı bildirisinde.

kültürün yayılış teorileri üzerinde durulduktan sonra, Türklerin çok geniş bir coğrafi alanda, değişik din ve etnik gruplarla tarihi ve medeni temasları sonucu bazı önemli kültür sapmaları ve farklılıkları göstermelerine rağmen milli özelliklerini kaybetmeyişi ve ortak unsurların aynen devam etmesinin sebepleri araştırılmıştır. Türk kültürünü ana kalıplarından ayrılmadan bir arada tutan sebepler olarak ta;

Doğu-Batı ilişkilerini sağlayan önemli tarihi olaylar ve yolların yanı sıra tamamen Türk Dünyasına has iki yol (1.yol Anadolu-Azerbaycan-Orta Asya ve 2.yol İstanbul-Kırım-Kazan-Orta Asya) gösterilmiştir. Birinci yolun sözlü kültür yolu, ikincisinin de yazılı kültür yolu olduğu bildirilmiştir.

Muhsine Helimoğlu Yavuz'un "Azerbaycan Halk Edebiyatı İle Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerliklere Genel Bir Bakış" adlı bildirisinde, aralarında dil birliği olan milletlerin kültürel Özelliklerinde ortaklıkların, benzerliklerin olmasının doğallığı ifade edilmiş, benzerliklerin sebepleri üzerinde durulduktan sonra Azerbaycan ve Türkiye Halk Edebiyatı Ürünleri (Efsaneleri, Masalları, Atasözleri, Öğütleri, Çocuk oyunları) karşılaştırmah-örnekleme yöntemiyle incelenmiştir.

Bu kitapta, tanıtılan bu bildirilenlerden başka, tercüme edilmemiş veya Türkiye Türkçesine aktarılmamış 11 bildiri daha vardır. Bunların tanıtımı daha sonraki bir çalışmamızda yapılacaktır.